

LIDSKÁ PŘIROZENOST

Nejpodivnější na té věci bylo, že stromy a ostatní věci kolem nich vůbec nezměnily místa: ať si letěly seberychněji, nezdály se vůbec nic míjeti.

„To bych ráda věděla, zdali se všechny ty věci pohybují s námi?“ přemýšlela ubohá a zmatená Alenka. A Královna se zdála uhadovat její myšlenky, neboť volala: „Rychleji! Nepokoušejte se mluvit!“

Lewis Carroll: *Alenčina dobrodružství v říši divů a za zrcadlem*
(v překladu Jaroslava Císaře)

Když chirurg otevírá lidské tělo, ví, co najde uvnitř. Hledá-li například pacientův žaludek, nepředpokládá, že by ho u každého pacienta našel na jiném místě. Žaludky mají všichni lidé, a všechny lidské žaludky se vyznačují přibližně stejným tvarem a shodným umístěním. Ovšem existují i rozdíly. Někteří lidé mají žaludek nemocný, jsou žaludky menší a větší, u někoho se žaludek mírně nepodařil. Rozdíly jsou ale zanedbatelné ve srovnání s podobnostmi. Veterinář nebo řezník by našeho chirurga mohl poučit o ještě větších rozdílech: o velkých kravských žaludcích rozdělených na několik komor, malinkých myších žaludečcích či prasečích žaludcích, které se poněkud podobají lidským. Klidně však můžeme tvrdit, že existuje cosi jako typický lidský žaludek, který se liší od žaludků jiných živočichů.

Tato kniha staví na předpokladu, že podobně existuje i cosi jako typická lidská přirozenost, lidská povaha. A pokouší se ji poznat. Podobně jako chirurg chystající se operovat žaludek může nám i psychiatr povědět o řadě vlastností pacienta, který v jeho ordinaci ulehl na pohovku. Může předpokládat, že pacient ví, co znamená milovat, nenávidět, věřit, přemýšlet, hovořit, bát se, usmívat se, vyjednávat, toužit, snít, pamatovat si, zpívat si, hádat se, lhát. I kdyby jeho pacient pocházel z nově objeveného kontinentu, celá řada předpokladů o jeho mysli a povaze by stále platila. Když se ve třicátých letech cestovatelé na Nové Guineji setkali s domorodými kmeny, do té doby zcela odříznutými od okolního světa, o jehož existenci nevěděly, zjistili, že úsměv a svaštění čela mají u nově objevených lidí stejný význam jako u kteréhokoli bělocha, navzdory tisícům let,

1. LIDSKÁ PŘIROZENOST

jež uplynuly od dob, kdy s námi sdíleli společného předka. „Úsměv“ paviána je výrazem hrozby, kdežto úsměv člověka je známkou radosti, po celém světě společného projevu lidské přirozenosti.

Netvrdím, že neexistují kulturní rozdíly. Polévka z ovčích očí, zavrtění hlavou na znamení souhlasu, západní důraz na soukromí, rituální obřizka, odpolední siesta, náboženství, jazyky, rozdílná frekvence úsměvů ruského a amerického číšníka v restauraci - známe nesčíslné množství lidských zvláštností stejně jako společných rysů. Dokonce celá vědní disciplína, kulturní antropologie, se věnuje studiu rozdílů mezi lidskými kulturami. Nicméně se můžeme shodnout na několika neměnných rysech, které jsou vlastní celému lidstvu - na našich společných vlastnostech, díky nimž jsme lidmi.

Tato kniha se chce ponořit do podstaty lidské přirozenosti. Její hlavní tezí je, že lidskou přirozenost nepochopíme, dokud nepochopíme její evoluci; a její evoluci nepochopíme, neporozumíme-li vývoji lidské sexuality. Sexualita totiž stála v centru evoluce lidského druhu.

Proč právě sexualita? Neexistují snad jiné rysy lidské přirozenosti než ony nekonečné omílané a problematické libůstky okolo početí? Určitě ano. Jenže reprodukce je jediným cílem, pro který jsou lidé naprogramováni. Vše ostatní jsou prostředky k jeho naplnění. Zdědili jsme po předcích snahu přežít, jíst, myslet, dorozumívat se a podobně, ale především jsme zdědili snahu rozmnožovat se. Ti z našich předků, kteří zplodili potomky, jim předali své vlastnosti. Ti, kdo zůstali neplodní, nepředali nikomu nic. Cokoli, co zvyšuje naději jedince na úspěšné rozmnožování, bylo předáno na úkor všeho ostatního. Můžeme bez váhání zdůraznit, že neexistuje žádná naše vlastnost, která nebyla popsáným způsobem pečlivě „vybrána“ (vyselektována), protože zvyšovala naši úspěšnost při reprodukci.

Možná se vám moje tvrzení bude zdát příliš arogantní. Jako bych jím popíral svobodnou vůli, opovrhoval těmi, kdo se rozhodnou pro cudnost, a zobrazoval lidské bytosti jako roboty naprogramované na jediný úkon - na plození. Skoro jako bych tvrdil, že Mozart a Shakespeare byli motivováni jen sexem. Jenže kromě evoluce skutečně neexistuje žádný způsob, jakým mohla lidská přirozenost vzniknout, a současná přírodověda shromáždila obrovský důkazní materiál pro tvrzení, že jediným nástrojem evoluce je soutěžení (kompetice) jedinců při reprodukci. Linie, které se dokážou rozmnožit, přežívají. Linie, které se nemnoží, jsou odsouzeny k zániku. Rozmnožování odlišuje život od neživé přírody. V tomto pohledu na svět není nic, co by popíralo existenci svobodné vůle či dobrovolného odmítnutí sexuálního života. Věřím, že jednotliví lidé prosperují podle své schopnosti vyvinout iniciativu a uplatnit individuální nadání. Jenže svobodná vůle nebyla stvořena pro legraci. Dokonce se lze dopátrat příčiny, proč se u našich předků vyvinula schopnost tvořivé iniciativy. Onou

příčinou je, že svobodná vůle a iniciativa slouží k uplatnění osobních ambicí v soutěži s ostatními lidmi, k překonání životních nástrah a následně k získání lepšího postavení při rozmnožování a výchově dětí ve srovnání s těmi, kdo se nerozmnožují. Svobodná vůle je tudíž užitečná jen do té míry, v jaké přispívá k úspěšnému plození.

Zkusme se na celou věc podívat z jiného úhlu. Je-li nějaký student mimořádně inteligentní, ale propadá u zkoušek - nervově se hroutí už při pouhém pomyslení na zkoušku - pak mu jeho inteligence nebude k ničemu v předmětu hodnoceném na základě jediné zkoušky na konci semestru. Podobně geny živočicha, který je skvěle nadán pro přežití ve svém prostředí, má výkonný metabolismus, ubrání se všem nemocem, učí se rychleji než jeho konkurenti a dožije se šťastného stáří, ale je neplodný, nebudou přes všechny své skvělé vlastnosti předány další generaci. Vše může být dědičné - s výjimkou neplodnosti. Z toho plyne, že pokud chceme pochopit vývoj lidské přirozenosti, ocitá se reprodukce v centru našeho zkoumání. Úspěch při rozmnožování je zkouškou, kterou musí složit všechny lidské geny, nemá-li je přírodní výběr vyřadit ze hry. Proto budu hájit myšlenku, že v lidské psychice a přirozenosti je jen málo rysů, které bychom mohli pochopit nezávisle na rozmnožování. Začnu u sexuality jako takové. Rozmnožování a sexualita nejsou synonyma; existuje řada způsobů, jak se rozmnožovat bez sexu. Jenže sexuální rozmnožování musí zvyšovat reprodukční úspěšnost jedince. V opačném případě by sexualita jako taková přestala existovat. Skončím u inteligence, nejlidštější ze všech lidských vlastností. Nezahrneme-li totiž do našich úvah o vývoji lidského intelektu roli, kterou v naší evoluci sehrál sexuální výběr, nikdy se nám nepodaří pochopit, proč naše duševní činnost dosáhla takové složitosti.

Jaké tajemství prozradil had v ráji Evě? Že by mohla okusit jistého ovoce? Pche! Hloupý eufemismus. Tím ovocem bylo tajemství pohlaví, což dobře věděli všichni od Tomáše Akvinského po Johna Milтона. Ale odkud to věděli? Nikde v celé Genesis nenajdeme ani nejjemnější náznak náповědy k řešení rovnice: Zakázané ovoce rovná se hřích rovná se sex. Víme však, že tomu tak je, neboť jen jediná věc *může* být tak významná pro lidstvo. Sex.

O VROZENÉM A ZÍSKANÉM

Představa, že jsme byli formováni naší minulostí, byla hlavním objevem Charlese Darwina. Byl vůbec prvním, kdo si uvědomil, že můžeme opustit víru v božské stvoření a přitom nezavrhnout argumenty o přizpůsobení. Každá živá bytost je „přizpůsobena“ nebo „zkonstruována“ zcela bez svého vědomí pouze výběrovou reprodukcí svých předků tak, aby dokázala žít svým způsobem života. Lidská přirozenost byla přírodním výběrem zkonstruována, aby sloužila potřebám

1. LIDSKÁ PŘIROZENOST

jistého sociálního dvounohého hominida, který obýval africké savany. I lidský žaludek byl zkonstruován přírodním výběrem, aby dobře sloužil onomu všežravému tvorovi se zvláštní zálibou v masitých pokrmech.

Už náš počáteční předpoklad pravděpodobně rozzlobí dva typy lidí. Těm, kdo věří, že svět byl stvořen v sedmi dnech starcem s dlouhým vousem, a tudíž že lidská přirozenost nemůže pocházet z přírodního výběru, nýbrž od vyšší inteligence, nemohu než uctivě popřát mnoho štěstí. Jen stěží se můžeme shodnout na společných argumentech, protože spolu sdílíme příliš málo výchozích předpokladů. Více trpělivosti budu mít s těmi, kdo nechtějí připustit evoluci lidské přirozenosti, protože tvrdí, že vzniká *de novo* působením toho, čemu říkají „kultura“. Snad se mi je podaří přesvědčit, že naše stanoviska si neprotičí. Lidská přirozenost je produktem kultury, ale kultura je zároveň produktem lidské přirozenosti; obojí pak je výsledkem evoluce. Nebojte se, nechystám se tvrdit, že „za všechno mohou geny“. Zdaleka ne. Budu usilovně potírat představu, že by kterákoli psychologická vlastnost byla pouze genetického původu, ale stejně usilovně se postavím proti představě, že by některá z univerzálních lidských vlastností mohla našimi geny zůstat nedotčená. Naše „kultura“ by nemusela být taková, jakou ji známe. Šimpanzi, naši nejbližší příbuzní, žijí v promiskuitních společnostech, kde samice svádějí co nejvíce sexuálních partnerů a kde samci zabíjejí potomky všech neznámých samic, s nimiž se nespáříli. Neexistuje lidská společnost, která by třeba vzdáleně kopírovala toto uspořádání. Proč ne? Protože lidé jsou jiní než šimpanzi.

Je-li tomu tak, pak poznání lidské přirozenosti musí výrazně ovlivnit náš pohled na historii, psychologii, sociologii, antropologii a politické nauky. Všechny vyjmenované disciplíny se snaží pochopit lidské chování, a jestliže jsou společně univerzální rysy lidského chování výsledkem evoluce, pak je životně nutné pochopit, jaké síly naši evoluci poháněly. Přesto jsem si postupně uvědomil, že téměř všechny společenské vědy uvažují, jako by rok 1859, kdy vyšel Darwinův *Původ druhů*, nikdy nenastal. Činí tak zcela vědomě a trvají na představě, že lidská kultura je výsledkem svobodné vůle a vynalézavosti. Tvrdí, že společnost není produktem lidského chování, ale že vše je naopak.

Takové tvrzení je na první pohled rozumné a jistě by bylo povzbuzující pro zastánce různých forem sociálního inženýrství, kdyby ovšem bylo pravdivé. Jenže pravdivé není. Jistě, lidstvu z morálního hlediska nikdo nezakazuje, aby se donekonečna organizovalo a přetvářelo. Jenže lidstvo to nedělá. Všichni vytrvale lpíme na monotónně lidském uspořádání svých věcí. Kdybychom byli vynalézavější a odvážnější, vytvořili bychom společnosti bez lásky, bez ctižádosti, bez sexuální touhy, bez sňatků, bez umění, bez gramatiky, bez hudby, bez úsměvu – a přinejmenším se stejným počtem nepředstavitelných novinek. Vznikly by společnosti, v nichž by se ženy navzájem vraždily častěji než muži, v nichž by

starcí byli pokládáni za krásnější než dvacetiletí, v nichž by bohatství nebylo prostředkem k získání moci, v nichž by lidé nedávali přednost přátelům před cizinci a v nichž by rodiče nemilovali své děti.

Netvrdím zde jako ti, kdo křičí „Člověka nelze změnit, to je marné!“, že bychom se neměli pokoušet stavět mimo zákon například rasismus, protože je součástí lidské povahy. Zákony proti rasové diskriminaci se nemíjejí účinkem díky jednomu z nejslibnějších rysů lidské přirozenosti, totiž schopnosti uvědomovat si následky svého konání. Tvrdím ale, že ani po tisíciletí přísně dodržovaných zákonů proti rasismu nebudeme schopni ze dne na den prohlásit problém rasismu za vyřešený, zrušit zákony proti diskriminaci a být si jisti, že rasové předsudky jsou problémem vzdálené minulosti. Všichni předpokládáme, a je to dobře, že Rus je i po dvou generacích totalitního útlatu stejným člověkem, jako byl jeho dědeček před nástupem diktatury. Jenže proč se pak humanitní vědy tváří, jako by tomu bylo jinak? Proč tvrdí, že přirozenost lidí je produktem jejich společenského uspořádání?

Podobné chyby se svého času dopouštěli i biologové, když věřili, že mechanismem evoluce je hromadění změn, které jedinci získali za svých životů. Tuto představu nejzřetelněji formuloval Jean-Baptiste Lamarck, ale někdy se k ní uchýlil i Charles Darwin. Klasickým se stal příklad kovářova syna, jenž by měl při narození zdědit otcovy silné paže. Dnes už víme, že lamarckismus v přírodě nemůže fungovat, protože těla jsou budována podobně jako koláč podle receptu, a nikoli podle architektonických výkresů; recept zkrátka nelze změnit tím, že pocukrujeme koláč (Dawkins, 1991). Prvním závažným zpochybněním lamarckismu byla práce německého darwinisty Augusta Weismanna, který své myšlenky začal publikovat v osmdesátých letech 19. století (Weismann, 1889). Weismann si u většiny sexuálně se množících tvorů všiml něčeho zvláštního, totiž že jejich pohlavní buňky - vajíčka a spermie - jsou od okamžiku narození izolovány od zbytku těla. Napsal o tom: „Věřím, že dědičnost se zakládá na faktu, že malá část efektivní substance rozmnožovacích buněk, zárodečná plazma, zůstává během vývoje vajíčka a organismu nezměněna a že tato část zárodečné plazmy slouží jako základ, z něhož jsou vytvářeny rozmnožovací buňky nového organismu. Jest zde tudíž kontinuita zárodečné plazmy z jedné generace do druhé.“ (Weismann, 1889)

Jinak řečeno, nejste potomky své matky, ale jejího vaječníku. Vaši zděděnou přirozenost neovlivní nic, co za jejího života potkalo její tělo či mysl (její způsob života ovšem může ovlivnit vaše získané vlastnosti - extrémním případem může být matčin návyk na drogy či alkohol, který může způsobit negenetické poškození plodu). Rodíte se osvobození od hříchu. Weismann byl za svého života často zesměšňován a málokdo mu věřil. Až pozdější objevy genu, molekul DNA, ze kterých se gen skládá, a kódu, v němž je zapsána genetická informace,

1. LIDSKÁ PŘIROZENOST

absolutně potvrdily jeho podezření. Záradečná plazma se uchovává odděleně od ostatního těla.

Dopady této skutečnosti si vědci začali uvědomovat až v sedmdesátých letech 20. století. Tehdy Richard Dawkins z Oxfordské univerzity jednoznačně formuloval názor, že jelikož těla se nereplikují, nýbrž jsou vytvářena, zatímco geny se replikují, musíme v tělech spatřovat pouhé evoluční dopravní prostředky pro geny. Jestliže geny způsobí, že těla budou provádět úkony, které zajistí přežití genů (budou přijímat potravu, přežívat, kopulovat a pomáhat svým dětem), pak se geny objeví v další generaci. Jakákoli jiná těla jsou odsouzena k zániku. Jen těla, která zajistí přežití a rozmnožení svých genů, přežijí v čase.

Myšlenky, s nimiž Dawkins přišel jako první, změnily od těch dob biologii k nepoznání. Věda, jež do té doby byla – navzdory Darwinovi – především vědou popisnou, se stala vědou funkční. Šlo o převrat prvořadého významu. Žádného automobilového konstruktéra by ani ve snu nenapadlo popisovat motor bez pochopení jeho funkce (roztáčení kol), žádného fyziologa by nenapadlo popisovat žaludek bez znalosti jeho funkce (trávení potravy). Zato až do roku 1970 většina biologů zabývajících se chováním zvířat a téměř všichni vědci, jež zajímalo lidské chování, bez problémů zveřejňovali své objevy, aniž se zatěžovali úvahami nad jejich funkční stránkou. Až genocentrický pohled na svět tento přístup nadobro změnil. V osmdesátých letech 20. století nás detaily zvířecích námluv zajímají jen potud, pokud mohou být vysvětleny konkurenčními výhodami vybraných genů. A teprve počátkem devadesátých let začíná být stále absurdnější představa, že by člověk byl jedinou výjimkou z této logiky. Vedla-li lidská evoluce až ke schopnosti překonat evoluční imperativy, muselo to našim genům přinést výhodu. Tedy i naše takzvané osvobození od evoluce, o němž tak rádi sami sebe přesvědčujeme, se muselo vyvinout evolučními procesy a muselo sloužit k replikaci našich genů.

Mám uvnitř lebky mozek, který mým předkům sloužil k přežití v podmínkách afrických savan před 3 miliony až 100 tisíci lety. Když se moji předkové někdy před 100 tisíci lety přestěhovali do Evropy (jsem původem bílý Evropan), rychle se u nich vyvinul soubor fyziologických vlastností vhodných pro chladné klima severních šířek: světlá pleť na obranu proti křivici, samčí vous a krevní oběh relativně odolný vůči omrzlinám. Jinak se však příliš nezměnili. Velikost lebky, tělesné proporce a chrup jsou víceméně tytéž, jako byly před 100 tisíci lety, a tytéž jako u příslušníka kmene Sanů z jižní Afriky. A mám jen málo důvodů předpokládat, že by se nějak významně změnila ta šedá věc v lebce. Uvědomme si na začátku, že 100 tisíc roků znamená jen 3 tisíce generací, evoluční okamžik, ekvivalent 36 hodin pro bakterie. Ba co víc, život Evropana se až do současnosti skoro nelišil od života obyvatele Afriky. Oba lovili maso a sbírali

rostlinnou potravu. Oba žili v sociálních tlupách. Děti obou byly do konce puberty závislé na rodičích. Oba vyráběli nástroje z kamenů, kostí, dřeva a přírodních vláken. K uchování společné moudrosti sloužil oběma komplikovaný jazyk. Takové evoluční novinky, jako je zemědělství, použití kovů a písmo, se objevují před méně než 300 generacemi, příliš nedávno na to, aby se jakkoli odrazily v našich myslích.

Existuje tedy cosi jako univerzální lidská přirozenost, společná všemu lidstvu. Pokud by potomci druhu *Homo erectus* dodnes obývali Čínu, kde žili před milionem let, a pokud by byli stejně inteligentní jako my, pak bychom mohli předpokládat, že u nich najdeme odlišnou, leč stále lidskou přirozenost. (Někteří vědci tvrdili, že Číňané jsou potomci „pekingského člověka“, lokální rasy druhu *Homo erectus*, ale současné důkazy jejich názor popírají.) Možná by v jejich společnosti neexistovaly trvalé párové svazky, námi označované jako manželství. Možná by neznali romantickou lásku a otcovskou pomoc při výchově dětí. Mohli bychom s nimi na tato témata vést pozoruhodné diskuse. Jenže takoví lidé neexistují. Všichni jsme jedna rodina, jedna malá rasa moderního *Homo sapiens*, který před 100 tisíci lety obýval Afriku. Všichni s tímto tvorem sdílíme jednu podstatu.

Lidská přirozenost je nejen všude stejná, ale navíc je pozoruhodně totožná jako v minulosti. Shakespearovy hry pojednávají o pohnutkách, nesnázích, pocitech a povahách, které jsou nám podivuhodně blízké. Falstaffova chlubitost, Jagova lstivost, Leontova žárlivost, Rosalindina síla a Malvoliovův stud se za 400 let vůbec nezměnily. Shakespeare psal o téže lidské přirozenosti, jakou známe dnes. Jen jeho slovník (který je získaný, ne zděděný) se změnil. Když sleduji *Antonia a Kleopatru*, dívám se na 400 let starou interpretaci dva tisíce let starého příběhu. Ale v žádném případě se mi nezdá, že by láska tenkrát bývala jiná než dnes. Nikdo mi nemusí vysvětlovat, proč Antonius podlehl kouzlu krásné ženy. Napříč časem stejně jako napříč širými prostory zůstávají základy naší přirozenosti charakteristicky a univerzálně lidské.

JEDINEC A SPOLEČNOST

Zatím jsem hájil názor, že všichni příslušníci lidského druhu jsou stejní, a tvrdil jsem, že tato kniha bude o naší společné lidské přirozenosti. Nyní se chystám snést argumenty pro opačné tvrzení. Přitom si nebudu protiřečit.

Lidstvo se skládá z jednotlivých lidí, lidských individualit. Každý člověk se mírně odlišuje od všech ostatních. Společnosti, které se ke svým příslušníkům chovaly jako k identickým pěšákům na šachovnici, se brzy dostaly do strašlivých potíží. Představy ekonomů a sociologů, kteří věří, že lidé budou sledovat

1. LIDSKÁ PŘIROZENOST

spíše kolektivní než své individuální zájmy („Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb“ versus „Posledního bere čert“), není obtížné vyvrátit. Společnost sestává z navzájem soutěžících jedinců podobně, jako trh sestává z konkurujících si obchodníků; v centru ekonomické a sociální teorie stojí a musí stát jedinec. Jako jsou geny to jediné, co se dokáže replikovat, jsou evolučními dopravními prostředky genů jedinci, a nikoli společnosti. Nejzávažnější hrozbou pro lidskou reprodukci, které je každý z nás vystaven, jsou jen a pouze ostatní lidé.

Jednou z nejpozoruhodnějších vlastností lidského rodu je, že žádní dva lidé nejsou absolutně stejní. Žádný syn nevypadl přesně z oka otci, žádná dcera není k nerozeznání od matky, žádný bratr není dvojníkem svého bratra a žádná sestra není průklepovou kopií své sestry – nejsou-li ovšem identickými dvojčaty, což je vzácná výjimka z pravidla. Každý idiot může zplodit génia – a naopak. Každá tvář a každý soubor otisků prstů jsou dokonalým unikátem. Ba co víc, lidská unikátnost zachází dále než unikátnost ostatních zvířat. Zatímco každý jelen a každý vrabec, bude-li odkázán sám na sebe, bude podnikat totéž co každý jiný jelen a vrabec, pro lidi nic takového neplatí a neplatilo tisíce let. Každý člověk je specialistou svého druhu, ať už se uplatní jako svářč, žena v domácnosti, dramatik, nebo prostitutka. Svým chováním i vzhledem je každý z nás jedinečný.

Jak se to mohlo stát? Jak může existovat univerzální, druhově typická lidská přirozenost, když je každá lidská bytost tak jedinečná? Řešení našeho paradoxu tkví v naší sexualitě, v sexuálním rozmnožování. Právě při sexu totiž dochází k míšení genů dvou lidí a k odvržení poloviny směsi, čímž je zajištěno, že žádný potomek nebude přesnou kopií svých rodičů. Právě sex tímto míšením způsobuje, že všechny geny přispívají ke genetické výbavě celého druhu. Sex je odpovědný za rozdíly mezi jedinci a zároveň zajišťuje, aby individuální rozdíly nikoho příliš nevzdálily od zlaté střední cesty celého druhu.

Objasněme si naše tvrzení jednoduchým výpočtem. Každý člověk má dva rodiče, čtyři prarodiče, osm praprarodičů, šestnáct prapraprarodičů a tak dál. Pouhých třicet generací nazpátek – zhruba v roce 1066 našeho letopočtu – měl každý z nás přes miliardu přímých předků v jedné generaci (dvě na třicátou). Protože v těch dobách žila na světě méně než miliarda lidí, byli mnozí z našich předků našimi příbuznými dvakrát i třikrát. Jste-li tak jako já britského původu, můžete se spolehnout, že všichni z těch pár milionů Britů, kteří obývali ostrovy kolem roku 1066, včetně krále Harolda, Viléma Dobyvatele, chudícké služtičky i posledního poddaného (ale s vyloučením všech bohobojných mnichů a jeptišek), byli vašimi přímými předky. Stáváte se tak mnohonásobnými vzdálenými bratranci všech současných Britů s výjimkou současných imigrantů. Všichni Britové jsou v pohledu pouhých třiceti generací potomky téže skupiny lidí. Pak není divu, že nacházíme jistou uniformitu v rámci lidského

(a každého jiného sexuálně se množícího) druhu. Nepřerušená existence sexu nás nutí ke sdílení genů.

Postoupíme-li v čase ještě dál, rozdílné lidské rasy se začínají mísit. Před méně než třemi tisícovkami generací žili všichni naši předkové v Africe - několik málo milionů primitivních lovců a sběračů s dokonale moderní fyziologií a psychologií (ne všichni antropologové se mnou budou souhlasit, že všichni moderní lidé jsou potomky rasy, jež před sto tisíci lety žila v Africe; většina se však se mnou shodne). Proto jsou genetické rozdíly mezi průměrnými členy jednotlivých ras ve skutečnosti jen nepatrné a omezují se převážně na několik genů ovlivňujících barvu kůže, fyziognomii a postavu. Naopak rozdíly mezi dvěma náhodně vybranými jedinci, ať z téže rasy, nebo odchylných ras, mohou být velmi výrazné. Podle jednoho z odhadů bývá jen 7 % genetických rozdílů mezi dvěma lidmi ovlivněno jejich rozdílnou rasovou příslušností, zatímco 85 % rozdílů je dáno individuální variabilitou (zbytek je kmenový nebo nacionální). Slovy jisté dvojice vědců: „Znamená to, že průměrný genetický rozdíl mezi peruánským rolníkem a jeho sousedem či švýcarským venkovanem a jeho sousedem je dvanáctkrát větší než rozdíl mezi ‚průměrným genotypem‘ švýcarské populace a ‚průměrným genotypem‘ peruánské populace.“ (Tooby, Cosmides, 1990)

Pro ilustraci si představme balíček karet. V každém balíčku jsou esa, králové, dvojky a trojky. Hráč se šťastnou rukou může táhnout vysoké skóre, ale každá z jeho karet je jiná. Jinde v místnosti sedí další hráči a drží v rukou karty stejného typu. I s pouhými třinácti druhy karet bude mít každý hráč jinou ruku a někteří budou výrazně šťastnější než ostatní. Sexualita je nestranný bankéř, který ze stejného balíčku namíchá jedinečný soubor karet pro každou z hrajících rukou.

Jedinečnost každého z nás je pouze prvním dopadem sexuality na lidskou přirozenost. Dalším je fakt, že ve skutečnosti existují dvě lidské přirozenosti: mužská a ženská. Základní asymetrie mezi pohlavími nevyhnutelně vede k rozdílným přirozenostem (povahám) obou pohlaví, jež odpovídají jejich specifickým posláním. Například o přístup ke druhému pohlaví obvykle soutěží samci, nikoli samice. Tento rozdíl mezi pohlavími má dobře pochopitelné evoluční opodstatnění. Má ovšem i své evoluční důsledky - muži například bývají agresivnější než ženy.

Třetím důsledkem sexuality je, že každý dnes žijící jedinec je potenciálním zdrojem genů pro vaše potomky. Přičemž my sami jsme potomky pouze těch, kdo vyhledávali ty nejlepší dostupné geny, což je návyk, který jsme od nich zdělili. Z toho plyne, že pokud zpozorujete někoho s dobrými geny, ozve se ve vás zděděná tendence pokusit se některé jeho geny získat. Jinými slovy, lidé jsou přitahováni jedinci s vysokým reprodukčním potenciálem - zdravými, zdatnými a mocnými. Důsledky tohoto faktu, projevující se v pohlavním výběru, jsou ve svých extrémech až bizarní, což pochopíme v následujících kapitolách.

1. LIDSKÁ PŘIROZENOST

ZEPTÁTE SE PROCĚ?

Hovoříme-li o smyslu sexuality nebo o funkci některého z rysů lidského chování, dopouštíme se zjednodušení. Nezačínám zde zabředávat do teleologického hledání cílů ani se nepokouším přemýšlet o velkém Stvořiteli, jehož mysl dala světu význam. Ještě méně míním spekulovat o předvídatosti či vědomí, ať už v sexu samém, či v lidstvu. Pouze se odvolávám na úžasnou moc adaptace, tak značně oceňovanou Charlesem Darwinem a tak málo pochopenou jeho dnešními kritiky. Musím na tomto místě přiznat, že se řadím k „adaptacionistům“, což je výraz, jímž v jistých kruzích častují ty, kdo věří, že zvířata a rostliny, jejich orgány i jejich chování, jsou většinou zkonstruovány či zformovány k řešení specifických úkolů. (Mayr, 1983; Dawkins, 1986)

Dovolte, abych své stanovisko objasnil. Lidské oko je zajisté „konstruováno“ tak, aby na sítnici vytvářelo obraz viditelného světa; lidský žaludek je obdobně „konstruován“ pro trávení potravy. Popírat tak jednoznačná fakta by bylo neúnosné. Musíme si však položit otázku, jak je možné, že orgány jsou „konstruovány“ pro své funkce. A jediná odpověď, která obstála v prověrce času a kritického zkoumání, zní, že se na jejich vzniku nepodílel žádný aktivní konstruktér, který by je byl formoval. Současní lidé jsou potomky lidí, jejichž oči a žaludky plnily své funkce lépe než oči a žaludky jejich bližních. Dědili od svých předků drobná a náhodná zlepšení ve schopnostech žaludků trávit a ve schopnostech očí vidět. Nedědili naopak drobné chyby, protože nositelé těchto chyb, znevýhodnění horším trávením a špatným zrakem, nežili dost dlouho a nemnožili se dost úspěšně.

Pro nás lidi je představa inženýrské konstrukce tělesných orgánů docela pochopitelná, příklad s konstrukcí oka nám nepůsobí obtíže. Obtížnější je pro nás představa „konstruovaného“ či „zformovaného“ chování, neboť účelné chování obvykle pokládáme za důkaz vědomé volby. K pochopení mých úvah snad pomůže příklad. Existuje drobná vosička, která klade vajíčka do těla drobné molice (což je hmyz velký asi jako mšice). V molici se její larvy vyvíjejí tak, že vyžírají vnitřní orgány hostitele. Kruté, ale pravdivé. Pokud některá z vosiček, zatímco koncem zadečku prozkoumává útroby molice, zjistí, že tělo hostitele už obsadily larvy stejného druhu, učiní cosi podivuhodně inteligentního. Vyjme ze svých vajíček připravených k naklazení spermie a začne do larviček, které obývají tělo molice, klást neoplozená vajíčka. (Zvláštností vos a mravenců je, že z neoplozených vajíček se vyvíjejí samci, zatímco z oplozených vajíček vznikají samice.) Na chování vosičky se nám zdá „inteligentní“ to, že vosička-matka poznala, že uvnitř obsazené molice má její potomek k dispozici méně potravy než v neobsazeném zvířeti, a že tudíž z jejích vajíček vyrostou menší, jakoby zakrslé vosičky. A právě u jejího druhu jsou samci mnohem menší než samice. Takže se zachovala „moudře“, jestliže „rozhodla“, aby z těch jejích potomků, kteří mají k dispozici málo potravy, vyrostli samci.

A to je samozřejmě nesmysl. Vosička není „moudrá“, k ničemu se „nerozhoduje“ ani „neví“, co dělá. Vždyť jde o miniaturního tvorečka s hrstkou mozkových buněk a bez jakékoli šance na vědomé uvažování. O automat nesoucí ve svém programu jednoduchý příkaz: *Jestliže je molice obsazená, vyjmi spermie*. Její program byl za miliony let zkonstruován procesem přírodního výběru; vosičky, které zdědily tendenci vyjmout spermie, kdykoli našly svou kořist obsazenou, měly víc potomků než ostatní vosičky. A stejným způsobem, jako vytvořil chování odpovídající vosiččiným cílům, „konstruoval“ přírodní výběr i oko, jako by si „přál“, aby jeho majitelé viděli. (Hunter, Nur, Werren, 1993)

„Mocná iluze o úmyslné konstrukci“ (Dawkins, 1991) je představou tak svůdnou a zároveň tak prostou, že o ní snad ani nemusíme opakovaně diskutovat. Mnohem obsáhleji se jí zabýval Richard Dawkins ve své vynikající knize *Slepý hodinář* (Dawkins, 1986). V této knize předpokládám, že čím vyšší složitosti dosáhl některý rys chování, genetický mechanismus nebo psychologický postoj, tím jednoznačněji lze usuzovat na jeho funkční smysl. Jako nás složitost okamutí uznat, že je určeno k vidění, tak nás složitost sexuální přitažlivosti vede k úvaze, že je určena k výměně genů.

Jinými slovy, věřím, že vždy stojí za to klást si otázku „Proč?“. Valná část bádání v přírodních vědách je suchopárná činnost, jejímž cílem je zjistit, jak je uspořádán vesmír, jak svítí Slunce a jak rostou rostliny. Většina vědců zůstává ponořena do otázek „Jak?“, a nikoli „Proč?“. Zamysleme se proto na okamžik nad rozdílem mezi otázkami „Proč se lidé zamilovávají?“ a „Jak se lidé zamilovávají?“. Odpověď na druhou z otázek je v podstatě technická záležitost. Lidé se zamilovávají vlivem působení hormonů na mozkové buňky a naopak, nebo působením jiných fyziologických vlivů. Jednoho dne budou vědci schopni přesně, molekulu po molekule, popsat mechanismus, jímž mozek mladého muže propadá představě konkrétní mladé ženy. Otázka „Proč?“ je mnohem zajímavější, protože jejím zodpovězením pochopíme, proč je lidská přirozenost taková, jaká je.

Proč se určitý muž zamiluje do určité ženy? Protože se mu zdá krásná. Proč je pro něj krása tak důležitá? Protože člověk je převážně monogamní druh, což muže nutí k vybiravosti ohledně partnerek (samci šimpanzů vybíraví nejsou). Krása souvisí s mládím a zdravím, které slibují plodnost. Proč se muž stará o plodnost své partnerky? Kdyby se nestaral, jeho geny by podlehly genům samců, kteří se starají. Týká se ho to? Jeho ne, ale jeho geny se chovají, jako by se jich to týkalo. Muži, kteří si vyberou neplodné partnerky, po sobě nezanechají potomky. Takže my všichni jsme potomky mužů, kteří upřednostňovali plodné ženy. Každý z nás tuto preferenci zdědil po svých předcích. Je tedy člověk otrokem svých genů? Ne, není. Má svobodnou vůli. Jenže právě jsme si řekli, že se zamilovává, protože to prospívá jeho genům. Má ovšem svobodnou možnost diktát svých genů ignorovat. Vraťme se však k počátku. Proč si vlastně jeho geny

1. LIDSKÁ PŘIROZENOST

přejí setkat se s jejími geny? Protože jen takto mohou postoupit do příští generace. Lidé mají dvě pohlaví a ta se musí spojit, čímž smísí své geny. A proč lidé mají dvě pohlaví? Protože v případě pohyblivých živočichů je hermafroditismus, kdy se dvě věci provádějí současně, méně účinný než rozdělení na samce a samice, kdy každé pohlaví vykonává svou práci. Starodávni hermafroditičtí tvorové proto byli překonáni starodávnými tvory s oddělenými pohlavími. Ale proč jsou pohlaví právě dvě? Protože pouze tak bylo možné smířit dlouhodobý genetický konflikt mezi soubory genů. Cože? Vysvětlím později. Ale k čemu potřebuje ona jeho? Proč se její geny nezařídí samy pro sebe a neplodí děti bez jeho pomoci? Toto je nejzákladnější ze všech otázek, proto právě u ní začneme příští kapitolu.

Ve fyzice není velký rozdíl mezi otázkami „Jak?“ a „Proč?“. Jak obíhá Země kolem Slunce? Působením gravitační přitažlivosti. Proč obíhá Země kolem Slunce? Může za to gravitace. Biologie se díky evoluční teorii od fyziky značně liší, protože evoluce ji obohacuje o historický aspekt. Antropolog Lionel Tiger o tom řekl: „Jsme chtěli nechtě v jistém smyslu svazování, umlčování či přinejmenším ovlivňování nahromaděnými dopady selektivního rozhodování tisíců generací.“ (Tiger, 1991)

Gravitace zůstane gravitací, ať si historie hází kostky, jak chce. Páv nosí nápadná ocasní péra, protože v určitém okamžiku historie si předchůdkyně dnešních pávic přestaly vybírat partnery podle světsky utilitárních kritérií, začaly naslouchat hlasu módy a daly přednost vyparáděným nápadníkům. Každý živý tvor je produktem své minulosti. Když se neodarwinista ptá „Proč?“, ptá se ve skutečnosti „Jak k tomu mohlo dojít?“ – a stává se historikem.

O KONFLIKTU A SPOLUPRÁCI

Zvláštním rysem historie je, že každá výhoda se časem ztrácí. Každý vynález vede dříve nebo později k protivynálezu. Každý úspěch v sobě obsahuje sémě porážky. Každá hegemonie jednou končí. Evoluční historie není v ničem jiná. Pokrok a úspěch jsou vždy relativní. Dokud zvířata neovládla pevnou zem, mohl si první obojživelník, který se vynořil z vod, dovolit být pomalý, nemotorný a rybovitý – neměl žádné konkurenty ani nepřátele. Kdyby si však nějaká ryba dovolila vyjít na souš dnes, spořádala by ji první liška stejně spolehlivě, jako by jednotka vyzbrojená kulometry zlikvidovala mongolské hordy. V historii i v evoluci je každý pokrok marnou sisyfovskou snahou udržet se na místě tím, že budeme lepší a lepší. Automobily se v přeplněných ulicích Londýna nepohybují o mnoho rychleji než kočáry před stovkou let. Počítače nezvýšily produktivitu práce, protože jsme se díky nim naučili dělat složitě a komplikovaně činnosti, které jsme dříve dělali jednodušeji.

Představa o relativitě pokroku v biologii se nazývá Červená královna (anglicky „Red Queen“) – podle šachové figurky, kterou Alenka potkala v zemi za zrcadlem.* Červená královna musí neustále běžet, protože celý kraj se pohybuje spolu s ní. Tato myšlenka je v evoluční teorii stále důležitější a často se k ní budeme vracet i na stránkách této knihy. Čím rychleji běžíte, tím rychleji se pohybuje i svět kolem vás a tím pomalejšího pokroku dosáhnete. Život je šachový turnaj, v němž ten, kdo vyhrál jednu hru, zahajuje další zápas s chybějícím pěšcem.

Červená královna se neúčastní všech evolučních dějů. Zamysleme se například nad ledním medvědem a jeho tlustým a huňatým bílým kožichem. Kožich je tlustý, protože předkové ledních medvědů byli úspěšnější při rozmnožování, pokud jim nebyla zima. Šlo o prostý evoluční děj; čím tlustší kožichy medvědi měli, tím tepleji jim bylo. Lepší medvědí kožich nezpůsobil zhoršení klimatu. Zato bílá barva medvědů má jinou příčinu: Je to krycí zbarvení. Bílý lední medvěd se k tuleňům, své kořisti, příkrade mnohem snáze než hnědý medvěd. Snad bylo kdysi dávno velmi snadné přiblížit se k arktickým tuleňům odpočívajícím na ledě, protože se nebáli nepřátel, podobně jako se žádných nepřátel nebojí ani jejich dnešní antarktičtí příbuzní, lachtani. V těch dobách si pramedvědi lední snadno nalovili dostatek tuleňů. Jenže nervózní a plaší tuleni brzy přežívali déle než tuleni důvěřiví; postupně se u medvědů kořisti vyvinula opatrnost. Život medvědů se zkomplikoval. Museli se co nejušejši plížit ledem, ale opatrní tuleni je zahlédli už z dálky. Až jednoho dne (změna nemusela být náhlá, ale princip je stejný) vznikla náhodná mutace a srst některých medvědů nebyla hnědá, ale bílá. Bílí medvědi prospívali a množili se, protože pro tuleně byli neviditelní. Evoluční úspěch nebyl tuleňům k ničemu; opět se ocitli na počátku. Červená královna zapracovala.

Ve světě Červené královny je každý evoluční pokrok relativní, je-li vaším protihráčem buď živý tvor, jenž je na vás silně závislý, nebo živý tvor, jenž trpí, kdykoli vy prospíváte. Což je právě případ medvědů a tuleňů. Proto se s Červenou královnou nejčastěji setkáme ve světě predátorů a jejich kořisti, parazitů a jejich hostitelů, ale též samců a samic stejného druhu. Každý tvor na Zemi zápasí podle pravidel Červené královny se svými parazity (nebo hostiteli), se svými predátory (nebo kořistí) a – především – se svými sexuálními partnery.

Jako jsou paraziti závislí na svých hostitelích, ale způsobují jim utrpení, a jako všichni živočichové závisejí na svých partnerech, a současně je zneužívají, tak se Červená královna nikdy neobjevuje bez doprovodného tématu, jímž je vzájemně prostoupený a nejednoznačný vztah spolupráce a konfliktu. Vztah mezi

* V českých překladech *Alenky* se Carrolllova „Red Queen“ jmenuje „Černá královna“, ale pojem „hypotéza Červená královna“, popřípadě „hypotéza Red Queen“, v posledních letech zdomácňuje v českých biologických textech; proto byl zvolen tento překlad. (Pozn. překl.)

1. LIDSKÁ PŘIROZENOST

matkou a dítětem je jednoznačný. Oba směřují zhruba ke stejnému cíli - vlastnímu a současně vzájemnému blahobytu. Vztah mezi mužem a milencem jeho ženy nebo mezi ženou a její sokyní v zaměstnání je rovněž docela jednoduchý. Každý přeje tomu druhému jen to nejhorší. V prvním vztahu jde o jednoznačnou spolupráci, ve druhých dvou o jednoznačnou kompetici a konflikt. Oč ale jde ve vztahu mezi ženou a jejím manželem? Snad o spolupráci v tom smyslu, že si oba pro druhého přejí to nejlepší. Ale proč? Aby mohli jeden druhého využívat. Muž využívá svou ženu, která mu rodí děti. Žena využívá muže, který jí děti pomáhá vychovávat. Manželství se potácí na hranici mezi kooperativním podnikem a vzájemným vykořisťováním, to vám potvrdí každý advokát. V úspěšných manželstvích převážil vzájemný prospěch nad ztrátami, zvítězila spolupráce. Neúspěšným se to nepodařilo.

Hovoříme zde o velkém a neustále se vracějícím tématu lidské historie, o rovnováze mezi spoluprací a konfliktem. O utkvělé představě vlád a rodin, milenců a soků. O klíčovém problému ekonomické vědy. A jak si ukážeme, o jednom z nejstarších témat v historii života, s nímž se setkáváme na všech sestupujících hladinách až po gen samotný. Přičemž hlavní příčinou všeho je sexualita. Sexualita, stejně jako manželství, je podnikem, na němž kooperují dva soupeřící soubory genů. A jevištěm této nesnadné koexistence je vaše tělo.

VÝBĚR

Jedna z kurióznějších myšlenek Charlese Darwina zněla, že zvířata se při páření mohou chovat jako šlechtitelé koní; neustále si vybírají jistý typ partnerů, čímž přispívají ke změně celkové podoby druhu. Tato teorie, zvaná pohlavní výběr, byla ještě dlouho po Darwinově smrti přehlížena a teprve nedávno přišla znovu do módy. Jejím základem je poznatek, že zvířata se nesnaží jen přežít, snaží se i zplodit potomstvo. Ba co víc, jestliže se přežití a plození ocitnou v konfliktu, dostává přednost plození. Například lososi v zájmu rozmnožování umírají hladu. Jedinci sexuálních druhů musí při rozmnožování vyhledat vhodného partnera a pak jej musí přesvědčit, aby s nimi sdílel své geny. Jde o významný cíl, jenž ovlivnil nejen stavbu zvířecích těl, ale i jejich psychiku. Stručně řečeno, cokoli zvyšuje rozmnožovací úspěšnost, se bude šířit na úkor všeho ostatního - byť by to ohrozilo fyzické přežití.

Pohlavní výběr na nás působí stejně nápadným dojmem účelného „plánu“ jako výběr přírodní. Jako jsou pohlavním výběrem zformovány parohy jelenů coby zbraň sloužící boji o samice a paví ocas coby pomůcka ke svádění, je lidská psychika předurčena, aby nás nutila k věcem, které sice ohrožují naše přežití, ale zvyšují naše šance získat nebo si udržet vysoce kvalitní partnery. Vždyť i testosteron, mocný elixír mužnosti, zvyšuje náchylnost k infekčním chorobám.

Soutěživější povaha mužů je výsledkem pohlavního výběru. Evoluce naučila muže žít nebezpečněji, protože úspěch v soutěži nebo boji obvykle vede k čas-
tějším nebo cennějším sexuálníм výbojům a životaschopnějším dětem. Ženy,
které by žily nebezpečně, by pouze riskovaly životy těch dětí, které se jim už
narodily. Podobně i úzká vazba mezi ženskou krásou a ženským reprodukčním
potenciálem (krásné ženy jsou téměř z definice mladé a zdravé ve srovnání se
staršími ženami, proto jsou plodnější a čeká je delší reprodukční věk) je důsled-
kem pohlavního výběru, který působil jak na psychiku mužů, tak na těla žen.
Jedno pohlaví formuje druhé. Tvar ženských těl připomíná přesýpací hodiny,
protože muži takový typ těl preferovali. Muži jsou agresivní, protože ženy je ta-
kové chtěly mít (nebo dovolily, aby agresivní muži v soutěži o ženy vítězili nad
muži mírnými - což je skoro totéž). V závěru této knihy vyslovím překvapivou
teorii, podle níž je dokonce i samotný lidský intelekt produktem pohlavního,
nikoli přírodního výběru. Většina evolučních antropologů dnes totiž věří, že
velké mozky přispěly k rozmnožovací úspěšnosti buď tak, že umožnily mužům
přechytračit a vytlačit ze hry jiné muže (a ženám přechytračit a vytlačit ze hry
jiné ženy), nebo tak, že je opačná pohlaví používala při vzájemném dvoření
a namlouvání.

Objevat a popisovat lidskou přirozenost a rozdíly mezi ní a přirozenostmi
ostatních živočichů je úkol stejně vzrušující jako všechny velké úkoly, které kdy
stály před tváří vědy. Je srovnatelný s výzkumem atomu, genu nebo minulosti
vesmíru. Je to však úkol, jemuž se věda dlouhodobě vyhýbala. Největšími „ex-
perty“ na lidskou přirozenost, které náš druh kdy zrodil, byli lidé jako Buddha
a Shakespeare, nikoli vědci nebo filozofové. Biologové se důsledně omezovali na
studium zvířat, a pokud se někdy pokusili překročit dělicí čáru mezi člověkem
a zvířaty, jak to učinil například harvardský zoolog Edward Wilson ve své *Socio-
biologii*, vydané roku 1975, čekalo je nactiutrhaní a obviňování z politických mo-
tivů (Wilson, 1975). Ve stejnou dobu humanitní vědci tvrdili, že studium zvířat
nijak neobohacuje výzkum člověka a že cosi jako univerzální lidská přirozenost
neexistuje. Následkem toho věda, tak úspěšná při výkladu velkého třesku a vý-
zkumech DNA, zůstala nápadně impotentní v řešení problému, jež David Hume
pokládá za největší ze všech otázek, problému, proč je člověk takový, jaký je.